

REIS NAAR DE BERLIJN EN POTSDAM MET DE VERENIGING VRIENDEN VAN HET GEMEENTEMUSEUM HELMOND.

4 tot en met 10 oktober 2009

51 deelnemers

Touroperator Betuwe Express - Herveld

Chauffeur: Cees de Roos,

Zondag 4 oktober 2009:

Toen we vijf voor zeven bij Vlisco aankwamen, stond de extra lange bus van Betuwe Express er al en zat er zelfs al een aantal deelnemers in. Iedereen was gelukkig op tijd en nadat alle bagage was ingeladen, konden we al voor de geplande vertrektijd van half acht aan de reis beginnen. Een compliment aan alle deelnemers!

Het was prima reisweer en er was weinig verkeer op de weg deze zondag, zo vroeg in de morgen. We schoten dus goed op. We maakten een korte eerste stop bij Raststätte Rhynern Süd aan de A.2, zodat we even de benen konden strekken en vervolgden daarna onze weg naar **Herford**, waar ons in het **MARTa Café** een lunch wachtte. Na de inwendige mens met soep en broodjes versterkt te hebben, brachten we een bezoek aan de tentoonstelling "*Pittoresk; Neue Perspektiven auf das Landschaftsbild*" in het prachtige, door Frank O. Gehry (in 1929 in Toronto geboren als Ephraim Owen Goldberg) ontworpen museumgebouw. Dit gebouw is in 2005 geopend en er worden uitsluitend wissel tentoonstellingen in gehouden. Het **MARTa Museum** heeft geen vast collectie. Het is frappant dat een stad als Herford met ruim 67.000 inwoners kans heeft gezien om zo'n geweldig museumgebouw van de hand van zo'n beroemde bouwmeester te verwerven. Het gebouw alleen al, vond ik de lunchonderbreking meer dan waard.

Ongeveer twee uur nadat wij uit Herford waren vertrokken, stopten we bij de voormalige grensovergang **Helmsted-Marienborn**. Daar konden we aan de gebouwen en in het informatiecentrum zien, hoeveel ellende en verdriet de scheiding tussen Oost en West Duitsland teweeg heeft gebracht. Het was indrukken te zien welke methodes Oost Duitsland had om vluchten uit de DDR te voorkomen en hoeveel slachtoffers door deze scheiding het leven hebben gelaten. De meesten van ons verlieten, in gedachten verzonken, het informatiecentrum, diep onder de indruk van wat ze gezien hadden en toen we vanuit Helmsted vertrokken was het geruime tijd opvallend stil in de bus.

We arriveerden zo tegen half acht bij het **Leonardo Airport Hotel Berlin-Schönefeld**. Het inchecken was snel geregeld, dankzij de goede voorbereiding van de hotelreceptie. Tijd om te verkleeden of om de bagage uit te pakken was er nauwelijks, want om acht uur zouden we al aan tafel gaan.

In de eetzaal en naderhand in of bij de bar heerste een leuke ambiance. Een mooi en interessante eerste dag.

Maandag 5 oktober 2009:

Om negen uur vertrokken we, om per bus een kennismakingsrit te maken door de Duitse hoofdstad. Bij het Russische monument aan het Trebtower Park, voegde onze gids Jan de Waardt zich bij het gezelschap. Hij wist ons te vertellen, dat **Berlijn** ongeveer 883 vierkante kilometer groot is en ruim 3,5 miljoen inwoners telt en een geschiedenis heeft die eigenlijk in drie periodes uiteenvalt n.l. het ontstaan uit Slavische en Germaanse stammen, met daarna het Pruisen onder de Hohenzollern vorsten, dan de zwarte periode uit de Tweede wereldoorlog en tenslotte de naoorlogse periode met de muur en de val daarvan.

Het "*sowjetisches Ehrenmal*" in het Trebtower park is erg groot en vooral bekend om het kolossale monument voor het Rode Leger en houdt o.a. de herinnering hoog aan het grote aantal Russische soldaten dat in de laatste 8 dagen van de oorlog sneuvelde in de slag om Berlijn. Het werd gebouwd tussen 1946 en 1949 en staat boven het graf van 5000 Sovjetsoldaten. De toegang wordt gemarkeerd door een grote granieten beeld van een rouwend "*Moedertje Rusland*", en beelden van soldaten van het Rode Leger met grote vlaggen die naar het mausoleum leiden, met daarop een 11 meter hoog beeld van een soldaat die een (Duits) kind redt en zijn zwaard dat een hakenkruis kapot heeft geslagen. De architect is Jakow Bielopolski en de beeldhouwer Jewgien Wuczetick.

Dichtbij het park zagen we de Archenhold Sternwarte uit 1915.

Vervolg van maandag 5 oktober 2009:

We vervolgden onze busrit en kwamen door het stadsdeel Kreuzberg, nu de Turkse wijk van Berlijn, ook wel “*Klein Istanbul*” genaamd. Daar wonen zo’n 250.000 Turken en is de grootste concentratie van Turken in Europa buiten Turkije. We reden langs de Friendenssäule aan de Mehringplatz en kwamen zo aan het 1,2 km stuk lange Berlijnse Muur dat nog is overgebleven van de totaal 150 km. om West Berlijn. Het staat aan de Niederkircher Strasse en Zimmerstrasse en is bekend als “*Eastside Gallery*”, omdat er een grote hoeveelheid graffiti op staat. Momenteel is men bezig dit graffiti werk voor de toekomst te behouden, door middel van zandstralen, er hechtlagen op aan te brengen en ze daarna weer opnieuw, liefst door de oorspronkelijke kunstenaar te laten beschilderen.

De muur is gebouwd in 1961 omdat er zoveel Oost Berlijners naar het westelijk stadsdeel vluchtten; zo’n 6000 per dag. Men is daarmee van 12 op 13 augustus 1961 begonnen. Om vluchten te voorkomen had men in Oost Berlijn vóór de muur, die zij de “*antifascistische Schutzwand*” noemden, nog een grote strook dodenzone, de z.g. “*Todesstreifen*”, waar alleen zwaar bewapende militairen met valse honden mochten komen en degenen die dit negeerden, moesten het met de dood bekopen.

Juist rond deze tijd herdenken we het feit, dat de muur 20 jaar geleden werd afgebroken.

We stapten hier uit om foto’s te maken en reden daarna langs allerlei interessante gebouwen over de rivier de Spree naar Oost Berlijn.

Daar was de rivier de grens, maar in andere delen van de stad worden de plaatsen waar men van West naar Oost Berlijn en omgekeerd gaat, gemarkeerd met een rij klinkers over de weg.

Van Oost Berlijn is tijdens de Tweede Wereldoorlog 70% verwoest door maar liefst 165 bombardementen.

Vanaf Oost Berlijn gezien, torende het Axel Springer Hochhaus destijds hoog boven de muur uit en kon men vanaf de oostkant, het door het Springerconcern hoog geprojecteerde westerse nieuws lezen, maar natuurlijk was dit verboden voor Oost Duitsers. Daarom woonden er in de torenflats in de onmiddellijke omgeving uitsluitend diplomaten, die sowieso toegang tot het westerse nieuws hadden. We kwamen voorbij het door Hermann Friedrich Waesemann ontworpen en op de Italiaanse renaissance geïnspireerde Rotes Rathaus, dat tussen 1861 en 1869 gebouwd werd. In de oorlog werd het zwaar beschadigd en na de restauratie van 1951-1958 was het de zetel van de Oost-Berlijnse autoriteiten. Thans dient het als zetel van de Oberbürgermeister van Berlijn en zijn magistratuur. De beelden op het plein ervoor zijn uit 1958 van Fritz Kremer en stellen Berlijners voor die helpen met de wederopbouw. We kwamen daarna op de Alexanderplatz. In de buurt staat de TV.-toren met grote glinsterende bol, waarin een restaurant is gevestigd met een draaiende vloer, zodat je al etend in 20 minuten alle kanten van Berlijn kunt zien. We zagen vanuit de bus de Marienkirche, met de bouw waarvan men in 1280 was begonnen en die in het begin van de 14de eeuw werd voltooid. Met zijn vroeggotische inrichting is dit een van de interessantste kerken van Berlijn.

We reden in het Nikolaiviertel aan de oevers van de Spree, waar de twee groene torens van de Nikolaikirche, de oudste kerk van het historische Berlijn, boven de lichtgekleurde gebouwen uitsteken. Vervolgens langs het Ephraim Palais, een mooi voorbeeld van Duitse barok van Friedrich Wilhelm Diterichs. Het is oorspronkelijk gebouwd voor Nathal Veitel Heinrich Ephraim, de muntmeester en juwelier van Frederik de Grote, maar tegenwoordig is er een dependance van het Stadtmuseum Berlin in gevestigd, voor wisselende exposities over de artistieke en culturele geschiedenis van Berlijn.

We reden over de Strasse des 17. Juni naar de Grosser Stern, waarop de Siegessäule staat, een ontwerp van Johann Heinrich Strack, gebouwd ter herdenking van de overwinning in de Pruisisch - Deense oorlog van 1864. Na verdere Pruisische overwinningen tegen Oostenrijk (1866) en Frankrijk (1871) werd boven op de zuil een verguld beeld van de Overwinning geplaatst, dat bekend staat als “*Goldelse*”, van de hand van Friedrich Drake. Het monument stond oorspronkelijk voor de Reichstag, maar werd door de nazi’s hierheen verplaatst in 1938.

In het Diplomatenviertel bij de Tiergarten, zagen we de in de jaren 1938-1943 gebouwde grote ambassades van de as-mogendheden Italië en Japan. Deze monumentale gebouwen waren het ontwerp van verschillende architecten, maar de fascistische interpretatie van het Neoclassicisme en de invloed van Albert Speer als hoofdarchitect, leidden tot een sombere groep gebouwen. Veel ambassades hebben de bombardementen van de Tweede Wereldoorlog niet overleefd. Op de hoek van de Stauffenbergstrasse staat de Oostenrijkse ambassade, ontworpen door Hans Hollein, naast de ambassades van Turkije en Zuid-Afrika. Op Tiergartenstrasse 21-23 staat nog de vooroorlogse Italiaanse ambassade met daarnaast een kopie van de oude Japanse ambassade.

Vervolg van maandag 5 oktober 2009:

Bij de Klingelhöferstrasse staat een imposant complex van vijf ambassades. Hierin zijn de ambassades van de Scandinavische landen, Noorwegen Zweden, Denemarken, Finland en IJsland gevestigd. (Het gebouw van de Nederlandse ambassade staat in de Klosterstrasse in het voormalige Oost Berlijn en is ontworpen door Rem Koolhaas. Het is na veel meningsverschillen tussen bouwmeester en opdrachtgever en een forse budgetoverschrijding, in 1992 gerealiseerd.)

Voorts reden we aan de Zoo met zijn imposante olifantenpoort voorbij. Deze oudste Zoo van Duitsland stamt uit 1844 en heeft de laatste jaren speciaal in de wereldbelangstelling gestaan door de ijsbeer Knut. Tot slot kwamen we voorbij de Gedächtnis-Kirche (uit 1895 – Neoromaans door Franz Schwechten), waarvan alleen de beschadigde toren nog overeind staat. Naast de Gedächtniskirche is een achthoekige kerk van blauw glas en een nieuwe, los staande klokkentoren gebouwd door Egon Eiermann. Dit gehele complex noemt men “*de poederdoos en de lippenstift*”.

De bus werd geparkeerd in de Kleiststrasse, en iedereen kreeg vrije tijd om te gaan lunchen en desgewenst het nabijgelegen KaDeWe, het Kaufhaus des Westens, te bezoeken, het grootste warenhuis van Europa. Het is gebouwd in 1907 naar een ontwerp van Emil Schaudt en is nadien diverse malen uitgebreid. Het KaDeWe is ook het meest luxueuze warenhuis van Berlijn en zijn slogan is: “*In onze winkel is de klant koning en is de koning klant*”. Na de Tweede Wereldoorlog was het KaDeWe het symbool van het economische succes van West Berlijn.

Na de lunch werd het gezelschap in twee groepen gesplitst en begon de ene groep met een bezoek aan de Berlinische Galerie en daarna een bezoek aan het Käthe Kollwitz Museum, terwijl de andere groep de omgekeerde volgorde aanhield, dit op verzoek van het Käthe Kollwitz Museum, dat zichzelf te klein vond om 51 mensen in één keer te ontvangen.

In de Berlinische Galerie, het Landesmuseum für Moderne Kunst, Fotografie en Architektur, dat gevestigd is in de Alte Jakobstrasse, was de wisseltonoonstelling “*Berlin 89/09 – Kunst zwischen Spurensuche und Utopie*” te bezichtigen, alsmede de vast collectie, opgebouwd uit een enorme verzameling Duitse, Oost-Europese en Russische schilderijen, foto's, grafische en architecturale kunst. Een hoogtepunt is de 5000 werken tellende schilderijencollectie, met alle kunststromingen vanaf het einde van de 19de eeuw. Zo zijn er werken van Max Liebermann, Otto Dix, Georg Baselitz, Alexander Rodtschenko, Iwan Puni en Via Lewandowsky te bewonderen.

Het Käthe Kollwitz Museum is een kleiner, particulier museum, dat het werk van de naamgeefster (1867-1945) laat zien. Käthe Kollwitz werd geboren in Königsberg, vestigde zich in Berlijn, trouwde met een arts die in de armoedige arbeiderswijk Prenzlauer Berg werkte. Haar portretten en tekeningen tonen de sociale problemen en het lijden van de armen. Vaak gebruikte ze het thema van het moederschap: In de Eerste Wereldoorlog verloor ze een zoon, in de Tweede een kleinzoon. Het museum toont haar werk, waaronder beeldhouwwerk, affiches, tekeningen, portretten, maar ook brieven en foto's.

Toen na de uitwisseling de groepen weer tot één gezelschap waren samengevoegd bij de Berlinische Galerie, vertrokken we richting hotel, waar we voor het diner nog wat vrije tijd ter beschikking hadden.

En het menu was: Salatbuffet mit 3 verschiedenen Salaten.....

Aan het slot van deze dag is het goed te vermelden, dat Jan de Waardt een sympathieke en uitstekende gids is, die zich ook nog wat gelegen laat liggen aan de mensen uit het gezelschap dat hij gidst, daarover kan Frans Hermans meepraten.

Dinsdag 6 oktober 2009:

Vandaag stond in het teken van het nieuwe politieke Berlijn. Vanwege de grootte van het gezelschap voegde zich behalve Jan de Waardt ook Brigitte bij de groep als gids en ook zij bleek een goede gids te zijn. We begonnen aan de standswandeling bij de Hauptbahnhof en dit nieuwe centrale station van Berlijn, dat ontworpen is door de architect Meinhard von Gerkan, is in 2006 geopend en is een van de belangrijkste spoorwegknooppunten van Europa en het grootste station op het Europese vasteland, om nog maar een superlatief te noemen. Met zijn twee hoge kantoorgebouwen van glas en staal en zijn enorme centrale hal, biedt het een spectaculaire, transparante aanblik. Het typische is, dat het bovengronds een oost - west en ondergronds een noord - zuid verbinding heeft.

Vervolg van dinsdag 6 oktober 2009:

De totale oppervlakte van het nieuwe station is zo'n 15.000 m² en op de verschillende etages bevindt zich het Deutsche Bahn Customer Centre, met een kantoor voor verloren voorwerpen, winkels en restaurants, een bank, een autoverhuurbedrijf en veel diensten voor laat op de avond.

Van het Hauptbahnhof liepen we over de Hugo Preussbrücke, over de Spree, richting regeringsgebouwen. We keken op een mooie bocht van de rivier met zicht op de Marshallbrücke. Als enige ambassade zo dicht bij het regeringshart van Duitsland staat hier de Schweizer Botschaft. Imposant zijn de vele nieuwe gebouwen in dit deel van de stad. B.v. het Marie Elisabeth Lüderhaus met ervoor, aan de kade, de kruisen ter nagedachtenis aan ter plekke doodgeschoten vluchtelingen. Het gedurfde ontwerp voor een nieuwe regeringswijk, dat geschikt moest zijn voor de 21ste eeuw, won de architectuurwedstrijd van 1992. In 1997 werd met de bouw van het complex begonnen en in 2003 is het voltooid. Het fraaie ontwerp van Axel Schultes en Charlotte Frank is een rechthoekig complex over de meanderende Spree, even ten noorden van de Reichstag. Een groot deel van de gebouwen ontstond in samenwerking met andere architecten maar Schultes en Frank ontwierpen het Bundeskanzleramt (in de volksmond "*de wachmachine van Angela Merkel*"). De kantoren – het Alsenblock en het Luisenblock – zijn gemaakt door Stephan Braunfels. De kantoren van de Dorotheenblöcke zijn een gezamenlijk project van maar liefst vijf architecten. Het geheel wordt gecompleteerd door een ultramodern transportsysteem met onder meer een tunnel onder de Tiergarten en een ondergronds spoorwegstation, Berlin Hauptbahnhof.

Het Haus der Kulturen der Welt, wordt ook wel de "*zwangere oester genoemd*". Dit zouden we later in de week vanaf de boot beter te zien krijgen. De Platz der Republik is het wijde plein tussen het Bundeskanzleramt en de Reichstag. Na de moderne architectuur in ons te hebben opgenomen, gingen we naar het Rijksdaggebouw. We werden aan een strenge controle onderworpen, voordat we het gebouw in mochten, maar werden toen toegelaten tot de plenaire vergaderzaal, waar een uitstekend Engels sprekende heer ons uitleg gaf over de taak, de werkwijze en de samenstelling van het Duitse Parlement en over de geschiedenis en de architectuur van het Rijksdaggebouw.

De Reichstag, gebouwd voor het Duitse parlement, moest de nationale Duitse eenheid en de aspiraties van het nieuwe Duitse Rijk in 1871 symboliseren. Het is gebouwd in tussen 1884 en 1894 naar een neo-renaissancistisch ontwerp van Paul Wallot en bekostigd uit de herstelbetalingen van Frankrijk. Op 23 december 1916 werd de inscriptie "*Dem Deutschen Volke*" toegevoegd. Er is veel te doen geweest over de Rijksdagbrand van 28 februari 1933. De communisten kregen de schuld en de Nederlander Marinus van der Lubbe werd ervoor ter dood veroordeeld, maar de nazi's worden er van verdacht schuldig te zijn aan deze brand, want zij konden er voordeel mee behalen. Direct na de Tweede Wereldoorlog werd de Rijksdag niet herbouwd. Dat gebeurde pas tussen 1957 en 1972. De koepel werd verwijderd en het gebouw deed dienst als vergaderplaats voor de Bundestag (het parlement), maar diende ook als achtergrond voor grote festivals en popconcerten, tot ongenoegen van de Oost-Duitse autoriteiten. Op 2 december 1990 vond hier de eerste vergadering plaats van de nieuw gekozen Bundestag na de Duitse hereniging. Op 23 juni 1995 pakten de kunstenaar Christo en zijn vrouw Jeanne-Claude het gebouw in glinsterend papier, een happening die twee weken duurde. De laatste fase van de herbouw vond plaats tussen 1995 en 1999, volgens een ontwerp van de Engelse architect Sir Norman Foster. De Reichstag is nu een hypermoderne vergaderruimte die is bekroond met een elliptische koepel met een uitzichtplatform. De koepel zorgt voor het licht in de vergaderruimte. Na de uitleg konden we de koepel in en hadden we uitzicht over heel Berlijn. Een echte belevenis. 's Middags hebben we op eigen gelegenheid geluncht in of in de omgeving van de Potsdamer Platz Arkade aan de Alte Potsdamer Strasse.

Voor 's middags stond het Bröhan Museum aan de Schlossstrasse op het programma. Dit kleine maar interessante museum bevindt zich in een laatneoklassiek gebouw, dat eerder in gebruik was als kazerne. De collectie decoratieve kunst, in art nouveau en art deco-stijl, werd vanaf 1966 verzameld door Karl H. Bröhan. Vooral de schilderijen van de kunstenaars die verbonden waren met de Berliner Secession, zoals Karl Hagermeister en Hans Baluschek, zijn goed vertegenwoordigd. Elk van de grote zalen is gewijd aan één bepaalde kunstenaar, maar met gebruikmaking van allerlei kunstvormen. Er worden ook meubelen van Hector Guimard, Eugène Gaillard, Henry van de Velde en Joseph Hoffmann, glaswerk van Emile Gallé en porselein van de beste Europese vaklieden tentoongesteld. 'n Interessant museum, waar het prettig toeven was.

Woensdag 7 oktober 2009:

Toen we om kwart voor negen de Duitse dubbeldekker instapten, die Betuwe Express had moeten inhuren i.v.m. het rijtijdenbesluit, was het even wennen, zo'n krappe bus en een wat wildere chauffeur. Volgende keer zullen we proberen hierover betere afspraken te maken.

Vandaag stond in het teken van Joods Berlijn. Onder leiding van Jan en Brigitte startten we in de joodse wijk, het z.g. "*Scheunenviertel*", en wel bij het PFA Postfuhramt, tussen 1875 en 1881 gebouwd naar een ontwerp van Carl Schatlo, op de grond van het voormalige postiljongebouw. Het Scheunenviertel vormde tot aan de Tweede Wereldoorlog het hart van de joodse wijk. Scheunen waren hooischuren, waarin de joden confectieateliertjes e.d. hadden en handel dreven. Dat waren meestal arme joden en ze woonden soms ook in die Scheunen of anders in de goedkope "*Plattenhäuser*", uit platen opgebouwde, snel monteerbare huizen. De joodse mensen die al fortuin hadden gemaakt, vestigden zich in de buurt van de Kurfürstendam en genoten daar aanzien. In de 19de eeuw floreerde de wijk, wat zich weerspiegelde in mooie gebouwen als de Neue Synagoge, die in 1866 in aanwezigheid van kanselier Otto von Bismarck werd geopend. Na de verwoesting door de nazi's was er weinig over van de wijk. Maar sinds de val van de Muur gaat het beter: er zijn zelfs cafés en bars geopend en tot diep in de nacht kan het er gezellig zijn.

Na de inleiding door onze eigen gidsen Jan en Brigitte, liepen we door de Oranienburger Strasse naar de Neue Synagoge, gebouwd tussen 1859 en 1866 naar een ontwerp van Eduard Knoblauch. Het ontwerp was een intelligent antwoord op de asymmetrische vorm van het bouwterrein: de smalle façade wordt geflankeerd door twee torens en is bekroond met een koepel met daaronder een rond voorportaal. De centrale ruimte bood plaats aan 3000 gelovigen. Het fascinerende gebouw met zijn vergulde koepel was tot 9 november 1938 de grootste synagoge van Berlijn. Toen werd het tijdens de Kristalnacht gedeeltelijk verwoest. Dankzij de moedige politiefunctaris Wilhelm Krützfeld, werd een totale verwoesting voorkomen. Het gebouw werd daarna tijdens de bombardementen van november 1943 nagenoeg geheel door brand verwoest. De wederopbouw begon in 1988 en werd in 1995 voltooid.

In de Neue Synagoge kreeg elke groep een eigen gids. Het was jammer dat onze (overigens niet-joodse) gids haar emoties de vrije loop liet en in haar betoog op de binnenplaats er blijk van gaf, de wandaden van de nazi's op haar schouders te hebben gelaten. Als ze haar verhaal wat neutraler had gebracht, zou het wellicht beter zijn geweest.

In 1933 waren er zo'n 180.000 joden in Berlijn, in 1939 zo'n 80.000, direct na de oorlog nog maar 1500 en nu zijn er weer zo'n 100.000.

Na het bezoek aan de Neue Synagoge kwamen we bij de oude joodse, in 1672 ontstane begraafplaats aan de Grosse Hamburger Strasse. Toen hij vol was in 1827, lagen er de stoffelijke resten van meer dan 12.000 Berlijnse joden. Tot groot verdriet van de joden werd de begraafplaats in 1943 geruimd door de nazi's. Men kon zelfs de doden niet met rust laten. In 1945 werd hier een park aangelegd. Enige barokke "*masebas*" (grafstenen) vormen een aangrijpende herinnering aan het verleden. Op het graf van de filosoof Moses Mendelsohn (1729-1786) staat een nieuwe *maseba*, die in 1990 geplaatst werd door leden van de joodse gemeenschap.

In de Grosse Hamburger Strasse was ook een bejaardenhuis gevestigd. Het diende in de oorlog als verzamelplaats voor de joden, die later werden overgebracht naar de concentratiekampen in Auschwitz en Theresienstadt. Van hieruit werden 55.000 joden op transport gesteld. Vlak in de buurt staat de "*Gedenkstätte Grosse Hamburger Strasse*", ter nagedachtenis aan de Berlijnse joden die omkwamen in de Holocaust. Op de plaats van huis nr. 15-16, dat in de oorlog verwoest werd, is nu een installatie van Christan Boltanski: "*Het ontbrekende huis*", met plaquettes waarop de namen en beroepen staan vermeld van de voormalige joodse bewoners van dit huis.

Op verschillende trottoirs zagen we ook de z.g. "*Stolpersteine*", vierkante betonnen stenen, met daarop een gedenkplaat van messing waarop eveneens de persoonlijke gegevens staan vermeld van de mensen die in de huizen, waarvoor deze stenen liggen, hebben gewoond en niet meer zijn teruggekeerd. Dit idee was van Gunter Demnig, die van mening was, dat "*een mens pas vergeten is, als zijn naam vergeten is*". In Berlijn zijn vele herdenkingen erg subtiel gehouden en zijn daarom indrukwekkend. In de Sophienstrasse zagen we door een nauwe passage de barokke Sophienkirche, tussen 1729 en 1735 gebouwd door architect Johann Friedrich Grael. Deze kerk gesticht door koningin Sophie Luisa, was de eerste parochiekerk van de nieuwe wijk Spandauer Vorstadt.

Vervolg van woensdag 7 oktober 2009:

Van de Oranienburger Strasse en Rosenthaler Strasse tot aan de Sophienstrasse zijn de *Hackesche Höfe*, een uitgestrekt 20ste-eeuwse complex. Ze bestaan uit een reeks van negen met elkaar verbonden binnenplaatsen, die elk omgeven zijn door hoge, fraaie gebouwen. Het complex is voltooid in 1906 en werd ontworpen door Kurt Berendt en August Endell in de Duitse Secession-stijl. (maar goed dat we in maart 2005 van Ger Jacobs een lezing hebben gehad over de Berliner Secession). De Hackesche Höfe raakten in de Tweede Wereldoorlog zwaar beschadigd, maar zijn onlangs fraai gereconstrueerd. Vooral de eerste binnenplaats is aantrekkelijk door zijn glazen ommuring met geometrische motieven in prachtige kleuren.

In de Schwarzenberger Hof was in de oorlog de borstel- en bezemfabriek van Otto Weidt gevestigd. Hierin werkten meest blinde en doofstomme, joodse mensen en zo heeft Otto Weidt bewerkstelligd dat velen van hen niet naar de concentratiekampen werden gestuurd. Veel gehandicapte joden hebben zo de oorlog overleefd. De Schwarzenberger Hof is niet gerestaureerd en de graffiti op de muren vertellen veel van de trieste geschiedenis.

Successievelijk kwamen we bij de opstapplaats voor de boot, waarmee we een rondvaart op de Spree gingen maken. Aan boord kregen we een prima lunch geserveerd. Al varend konden we de vele interessante gebouwen vanuit een ander perspectief bekijken, zoals de Dom, het Museuminsel, het Regierungsviertel, “*de zwangere oester*” enz.

Na de rondvaart gingen we naar het Jüdische Museum. Het is ontworpen door een Amerikaan van Pools-joodse afkomst: Daniel Libeskind en is een prachtig voorbeeld van 20ste-eeuwse architectuur. Het ontwerp, de vorm, de stijl en de binnen- en buitenkant vormen samen een ingewikkeld filosofisch programma om de geschiedenis en cultuur van de Duits-joodse gemeenschap en de gevolgen van de Holocaust. De lange smalle zalen met hellende vloeren en scherp zigzaggende wendingen zijn ontworpen om een gevoel van verlies en desoriëntatie op te roepen. Ze worden van elkaar gescheiden door “lege ruimten”, symbolisch voor het vacuüm dat door de verwoesting van het joodse leven ontstond.

Het bijzondere, met zink beklede, hoekige gebouw doet denken aan een davidster.

De “*Tuin van Verbanning en Emigratie*” omvat 49 betegelde zuilen (de stichting van de staat Israël in 1948 plus één voor Berlijn) en symboliseert verder het gedwongen vertrek van de Duitse joden. Ieder beleefde het bezoek aan dit typische museum op zijn of haar manier, maar iedereen was wel onder de indruk van wat men daar te zien had gekregen.

Na het museumbezoek bracht de dubbeldekker met chauffeur Walther ons weer naar het hotel.

Mede dankzij het mooie weer, was het een weer een prachtige dag geweest en hadden we extra kunnen genieten van de boottocht.

Donderdag 8 oktober 2009:

De dag van vandaag zat wat anders in elkaar dan de andere dagen, omdat we vanwege het bezoek aan de Deutsche Oper vanavond, de etenstijden hadden moeten aanpassen. De hevige regenval in de ochtend zou het ook noodzakelijk maken het programma in **Postdam** aan te passen.

We vertrokken om half negen en toen we bij de Glienicker Brug over de rivier de Havel aankwamen leek het er even op, dat het toch zou opklaren. Niets was echter minder waar.

De Glienicker Brücke vormde voor de “*Wende*” de grens tussen Oost Duitsland en West Berlijn. Hier werden tijdens de koude oorlog “spionnen” uitgewisseld, zoals b.v. de U2 piloot Powels en KGB-agent Abel. Vandaar de bijnaam: “*Spionenbrücke*”. Bij de brug zijn we even uitgestapt om foto's te kunnen maken en daarna reden we Postdam binnen. Er was een stadswandeling gepland, maar de regen viel er met bakken uit en daarom zijn we slechts vanaf de parkeerplaats naar het Neues Palais gelopen en hebben we de rest van de stadsbezichtiging per bus gedaan.

Het Neues Palais is een indrukwekkend barokke paleis, gelegen op de Hauptallee van het Park Sanssouci. Het is gebouwd in opdracht van Frederik de Grote en de vroegste plannen zijn in 1750 geschetst door Georg Wenzeslaus von Knobelsdorff, naar een ontwerp van Johann Gottfried Buring, Jean Laurent Le Geay en Carl von Gontard. Het resultaat is een met honderden beelden getooid, reusachtig gebouw van twee verdiepingen met in totaal meer dan 200 rijk versierde kamers. We bekeken de gebouwen vanaf het bordes, om toch maar enigszins droog te staan.

Vervolg van donderdag 8 oktober 2009:

Het gebouw van zandsteen is dringend aan renovatie toe en dit gebeurt zo successievelijk naar gelang er geld beschikbaar is. Hiervoor is een Pruisische stichting in het leven geroepen, en ook komt er geld van particuliere sponsors. De heer Otto van Otto Versand heeft b.v. flinke sommen geld beschikbaar gesteld.

Tijdens de restauratie worden de zandstenen gebouwen met hars geïmpregneerd om ze duurzamer te maken.

Postdam is een zelfstandige stad met meer dan 125.000 inwoners en zo'n 2000 monumenten en het is de hoofdstad van de deelstaat Brandenburg, vooral ook bekend uit de Tweede Wereldoorlog vanwege de conferentie van Postdam waaraan Winston Churchill, Harry S. Truman en Jozef Stalin deelnamen. Tijdens de rondrit zagen we dan ook de villa's waarin Churchill, Truman en Stalin woonden tijdens hun verblijf in Potsdam.

Potsdam is gebouwd op moerassige grond, die door Hollanders werd drooggelegd. Vele Nederlandse handwerklieden hebben zich op verzoek van Friedrich Wilhelm I in Postdam gevestigd, in wat later het "*holländisches Viertel*", de Hollandse wijk, zou heten.

Er staan veel hoge, typisch Oost Duitse flatgebouwen in Potsdam, die voor een groot gedeelte onderkomen zijn en alle een sombere indruk maken. Ze worden geleidelijk aan met privé-kapitaal opgeknapt en gemoderniseerd, en verschillende flats zien er intussen al weer beter en vriendelijker uit. Een van de grote trekpleisters van Postdam is het Schloss Sanssouci met het 290 ha. grote Park, gebouwd door Friedrich II (Frederik de Grote). Hoewel Frederik de Grote wel gevoel voor schoonheid had, waste hij zich nooit. In plaats daarvan poederde en parfumeerde hij zich in een poederkast.

Wij zagen het paleis Sanssouci vanuit de bus, met aan de voet daarvan de Hollandse Tuin, en met verder een molen, enkele fontein, de Franse "Lustgarten" met zijn geometrische aanleg, het Belvédère, het rijk vergulde "Chinesisches Teehaus" en de Orangerie. Ondanks de regen kregen we zo toch een indruk van het veelgeroemde Park Sanssouci.

Na de rondrit door de stad en het park, kwamen we bij een café-restaurant, waar we gezamenlijk een vroege lunch hadden, bestaande uit een broodje met koffie of thee. Daarna vertrokken we weer naar Berlijn, waar we tot drie uur de tijd kregen om te rusten. Om drie uur hadden we een vroeg diner en om half vijf zaten we, gesteven en gestreken zoals dat heet, in de bus om naar de Deutsche Oper te gaan. Kort voordat we bij het operagebouw arriveerden, kwamen we nog in een file terecht, maar gelukkig kon Cees de Roos ons om half zes bij de opera afzetten. In de bus had iedereen het toegangsbewijs al gekregen en waren de plaatsen zo gevonden.

Er werd de opera "*Frau ohne Schatten*" van Richard Strauss opgevoerd, een opera in drie akten, met elf tonelen, met een libretto van Hugo von Hofmannsthal, die zich afspeelt in een niet nader genoemd oriëntaals land. Hoewel dit een minder bekende opera is en het misschien in het begin wat moeilijk was om erin te komen, hoorde ik na afloop alleen maar lofuitingen. Met twee pauzes tussen de akten waren ook de vier uren niet lang gevallen.

Door een omleiding kwamen we later in het hotel terug dan gepland, maar gelukkig was het barpersoneel gebleven en zorgde men nog voor een sandwich en een drankje. Uiteindelijk was het ook al weer lang geleden dat we gedineerd hadden. Het was al vrijdag toen de meesten naar hun kamer gingen.

Vrijdag 9 oktober 2009:

Deze dag begon minder prettig omdat Peter Evers gisteravond al in de opera gezondheidsklachten had gekregen en we moesten besluiten een arts naar het hotel te laten komen. Wij vonden dat daarom een van ons bij hem moesten blijven en die taak nam Ad Snels op zich. De dokter vond dat Peter voor behandeling naar het ziekenhuis moest en toen we 's avonds uit de stad terugkwamen, was nog niet duidelijk wat er zou gebeuren. Ad werd door mij afgelost en in de loop van de avond bleek dat Peter in het ziekenhuis moest blijven, voorlopig minimaal tot a.s. maandag. Nadat zijn vrouw Ans en ik hem mee hebben verhuisd naar de afdeling interne geneeskunde en alles met de verzekering was geregeld, konden zij en ik terug naar het hotel, in het volste vertrouwen dat Peter in goede handen was.

Terug naar de morgen. Harry Stoop was zo vriendelijk de groep van Ad Snels onder zijn hoede te nemen en zo konden wij bij het "*Denkmal für die ermordeten Juden Europas*" aan de Cora-Berliner-Strasse met de stadswandeling beginnen.

Vervolg van vrijdag 9 oktober 2009:

Het gedenkteken werd in 2003 – 2005 gebouwd in de directe omgeving van de Brandenburger Tor naar een ontwerp van de architect Peter Eisenmann. Zijn ontwerp week af van alle conventionele ideeën over een herdenkingsmonument, omdat hij afzag van alle symboliek. Het volledig toegankelijke complex van 2.711 betonnen blokken, laat het aan de bezoekers over hierin en hieruit hun weg te vinden. De onderaardse, door trappen of een lift bereikbare plaats van informatie, vormgegeven door Dagmar von Wilcken, neemt deze taal der vormen over en informeert de bezoeker over de slachtoffers, de oorden van vernietiging alsook over de tegenwoordige herdenkingsmonumenten.

Vanaf dit herdenkingsmonument liepen we naar de Brandenburger Tor, ontworpen door Carl Gotthard Langhans en geïnspireerd door de toegang tot de Akropolis in Athene. Deze neoklassieke poort werd voltooid in 1795 en staat aan het eind van Unter den Linden en is het symbool van Berlijn. Hij wordt bekroond door een “*Quadriga*” een strijdswagen, bereden door de godin der overwinning, ontworpen door Johann Gottfried Schadow. Deze quadriga was oorspronkelijk een vredessymbool. In 1806 tijdens de Franse Revolutie werd het beeld op bevel van Napoleon meegenomen naar Parijs. Bij de terugkeer ervan in 1814 werd het een overwinningssymbool; de godin kreeg een staf met een Pruisische adelaar in de hand en een ijzeren kruis met een lauwerkrans.

De basreliëfs tonen taferelen uit de Griekse mythologie.

De Brandenburger Tor stond centraal bij vele belangrijke gebeurtenissen van militaire parades tot de viering van het Derde Rijk en de machtsgreep van Hitler. In mei 1945 werd hier de Russische vlag gehesen; in 1953 vonden 25 demonstrerende arbeiders hier de dood. De poort lag in Oost Berlijn. Voor de Brandenburger Tor was men nu bezig een tijdelijk monument t.w. een 13 meter hoge toren van 9 Turkse houten boten te bouwen, die aan de Griekse kust, bij hun komst uit het Nabije Oosten, gestrand waren. De titel luidt: “*At Crossroads*” en het is het werk van de kunstenares Kalliopi Lemos. Een geëngageerd monument om de aandacht op het vluchtelingenprobleem te vestigen.

In de buurt van de Brandenburger Tor het luxe hotel Adlon uit 1907, dat wordt beschouwd als het belangrijkste ontmoetingscentrum van de high society van Berlijn.

We namen ook een kijkje op de benedenverdieping van de in 2005 geopende de Neue Akademie der Künste, die direct aan hotel Albion grenst

Weer daarnaast de door Frank O. Gehry gebouwde DZ-Bank. Omdat de opdrachtgever vond dat de bank aan de buitenkant minder opvallend mocht zijn, heeft Frank O. Gehry bijna al zijn energie in het interieur gestoken en onze gids, Elize Berlijn (of all names) kreeg het voor elkaar dat we in de centrale hal even een kijkje mochten nemen.

Eveneens in de buurt van de Brandenburger Tor de Ambassade van de Verenigde Staten, de Britse Ambassade en het witte, monumentale gebouw van de Russische Ambassade, een goed voorbeeld van wat de Duitsers “*Zuckerbäckerstil*” noemen, gebouwd tussen 1948 en 1953 en ontworpen door de Rus Anatoli Strizjevski. Ook de Franse en de Hongaarse Ambassades liggen hier in de buurt.

We liepen daarna de mooie allée Unter den Linden verder af en kwamen langs de gebouwen van de Komische Oper, de Staatsbibliothek, de Alte Bibliothek, het Altes Palais, het ruitersstandbeeld van Frederik de Grote, de Humboldt Universiteit en tot slot bij de Neue Wache.

Dit oorlogsmonument, dat is ontworpen door Karl Friedrich Schinkel en tussen 1816 en 1818 is gebouwd, behoort tot de mooiste voorbeelden van neoklassieke architectuur in Berlijn. Het gebouw deed dienst als koninklijk wachthuis, maar sinds 1931 is het een monument voor de gevallen in de Eerst Wereldoorlog. Vanaf 1960 fungeert de Neue Wache als herinnering aan de slachtoffers van fascisme en militarisme. In 1993 werd het gebouw een monument voor de slachtoffers van oorlog en geweld. Er brandt een eeuwige vlam en er ligt een granieten plaat op de as van een onbekende soldaat, een verzetsstrijder en een gevangene uit een concentratiekamp. Onder de opening in het dak staat een kopie van het beeld “*Moeder met haar dode zoon*” van Käthe Kollwitz, die haar zoon in de oorlog verloor.

Vanaf de Neue Wache liepen we naar de Bebelplatz, waar het monument van de boekverbranding is, dat de herinnering levendig houdt aan de verbranding van meer dan 20.000 boeken uit de bibliotheek door de nazi's op 13 mei 1933. Het monument bestaat uit een ondergrondse kamer van 5x5x5 m. met lege boekenrekken, die men door een doorzichtig paneel in het plaveisel van het plein kan zien. Naast het monument een plaquette met de profetische woorden van Heinrich Heine uit 1820: “*Waar boeken worden verbrand, zullen uiteindelijk mensen branden.*” Eenvoudig maar heel indrukwekkend.

Vervolg van vrijdag 9 oktober 2009:

Hierna was het tijd geworden om de naar het lunchadres te gaan voor een extra gezamenlijke lunch. Na de lunch bracht de bus ons naar het Museuminsel, voor een bezoek aan het befaamde Pergamonmuseum. Dit museum is gebouwd in 1910 en 1930 volgens een ontwerp van Alfred Messels en Ludwig Hoffmann. Het herbergt een van de beroemdste collecties antieke kunst in Europa en dankt zijn naam aan het beroemde Pergamon-altaar, dat in de centrale hal staat. De drie collecties t.w. het museum voor antieke kunst (Grieks en Romeins), het museum voor kunst uit het Midden-Oosten en het museum voor islamitische kunst zijn bijeengebracht na Duitse archeologische opgravingen in het Midden-Oosten aan het eind van de 19de en het begin van de 20^e eeuw. Het voert te ver om het hele bezit van het museum te noemen. Voor mij waren enkele hoogtepunten, uiteraard *het Pergamon-altaar uit 170 v.C.*, *de glanzende Mihrab uit een Kashan-moskee (uit 1226)*, *de Griekse godin Persephone uit Tarentum (5^e eeuw v.C.)*, *de muur van geglazuurde baksteen uit het paleis van Darius I in Susa* en *de gerestaureerde hal van de Athenatempel uit Pergamon*.

Velen van ons waren na dit laatste museumbezoek nog niet verzadigd en brachten nog een bezoek aan de nabijgelegen Berliner Dom, een neobarok bouwwerk van Julius Raschdorff, dat dateert uit 1894-1905. De centrale koperen koepel is 98 m hoog. In de kerk verschillende Hohenzollern- sarcophagen. Op de glas-in-lood vensters in de apsis zijn taferelen uit Jezus' leven te zien, van de hand van Anton von Werner. Het hoofdaltaar is gered uit de kathedraal die voorheen op dezelfde plek stond en werd vervaardigd in 1820 door Friedrich August Stüler. De fraaie neobarok preekstoel is uit het begin van de 20ste eeuw.

Om half zes verzamelden we weer voor de terugtocht naar het hotel. Deze dag was een mooie afsluiting van ons bezoek aan Berlijn, een stad die uitnodigt om er nog eens terug te keren.

Na het avondeten bleven nog een aantal mensen napraten en wachten op de berichten uit het ziekenhuis over Peter Evers. Toen Ans en ik in het hotel aankwamen was de belangstelling en het medeleven erg groot.

Met de wetenschap dat Peter in vertrouwde handen was in het Klinikum Neukölln en dat zijn dochter en kleinzoon de volgende dag voor morele ondersteuning zouden aankomen, waren we gerustgesteld.

Zaterdag 10 oktober 2009:

We vonden het maar een vreemd idee, 's morgens om acht uur met 2 mensen minder te vertrekken dan we gekomen waren en dan nog uitgezwaaid te worden door een van hen. Gelukkig werden we door Ans Evers vandaag geregeld telefonisch van de gang van zaken op de hoogte gehouden.

De zon had zich heel even laten zien, maar al gauw veranderde het weer en reden we in de regen.

Onze eerste stop maakten we bij Raststätte Börde-Nord aan de A.2. en daarna vervolgden we onze weg naar **Wolfenbüttel**, waar we een flinke lunch kregen geserveerd in Restaurant Kronprinz aan de Bahnhofstrasse. Na de lunch hadden we nog enige tijd vrij voor stadsbezichtiging, maar helaas regende het behoorlijk, zodat we maar weinig van dit stadje te zien hebben gekregen.

Om half drie vervolgden we onze weg en na nog een korte stop langs de autobahn, arriveerden we mooi op tijd bij het Ramada Hotel in **Bochum**. Daar hadden we een vorstelijk afscheidsdiner in buffetvorm. Na het voorgerecht, mocht ik namens de hele groep Cees de Roos toespreken en bedanken voor de voortreffelijke wijze waarop hij ons gereden had, en ook voor het feit dat hij snel en op sublieme wijze op de groep had ingespeeld, voor zijn aangename gezelschap, zijn kwinkslagen en niet te vergeten voor de manier waarop hij zich had ingezet voor de mensen die met hun gezondheid of met het lopen in de problemen raakten. Onze dank werd onderstreept met een envelop met inhoud.

Even later nam Nico Docters van Leeuwen het woord en bedankte op ontroerende en humoristische wijze de reiscommissie voor de bewezen diensten. Toon Hermans zou er jaloers op zijn geweest.

Met een handdruk van hem en kus van zijn vrouw Marion, werden enkele leuke cadeaus overhandigd. Ik mocht de dankbaarheid namens de collega's van de reiscommissie overbrengen en tot slot stond Cees de Roos op om het gezelschap te bedanken. Jammer dat door tijdgebrek het dessert voor sommigen er bij in schoot.

In de buurt van Venlo werd Cees de Roos door een collega afgelost voor het laatste stukje en zo stonden we even over half elf bij de parkeerplaats bij Vlisco en konden we afscheid nemen van elkaar en terugzien op een mooie en interessante reis.

28 oktober 2009

Leo van Tilburg.